

Серед літа, удосвіта, дикий мак змерз у найтонший корінчик, спробував поворушити ним і скрушно подумав, що цієї осені таки доведеться здичавіти зовсім. «Скоїлося!» – вирішив він, і годі було здогадатися, чи це вигук переможця, чи зойк приреченого.

У природі цей факт залишився б непоміченим, якби не стара з короткими, обшарпаними, украй змлявілими крильцями бджола та сумна бездітна жінка.

Квіти стиха перемовлялися між собою запахами, яготинські села – млосним духом свіжих борщів, міста – телефонами, приймачами й літаками, держави – тимчасовими угодами про взаємний ненапад, а всесвіт – сонцем.

Одначе всесвіт – поняття таке ж загадкове й каверзне, як і людина, отож важко твердити, чи сонце було свідком, чи учасником, а можливо, і призвідцею того, що і бджола, і жінка майже одночасно відчули, як несамовито, гостро заходився пахнути дикий мак на полуденному боці Гетьманського урочища, усіяного кротьчими кучугурами, наче молодий огірок прищиками.

На дикий маковий дух виповз із болотяного берега на Загреблі ще сонний вітер (правда, прудкішим він не бував навіть тоді, коли Одарка Сіроштан виставляла за хату сушити мідні загогулини самогонного апарата й була дармовизна, щоби закропитися міцною, із березовим димком, росою), розім'яв проїдені вільгістю кості, здмухнув із себе липке баговиння, хотів був зірвати одну пелюстину з маку, але полінувався, бо по дорозі треба обминати аж три старих дубиська. Хай ще поцвіте, бо, либонь, макові пелюстки й самі опадають, хай ще почервоніють, ніде не дінуться.

Бджола відчула, що насмоктаний учора гречаний солод ще стояв у її кволому, неповороткому, а тому обтяжливому черевці, навіть за ніч вона не змогла перегнати його на легкий гречаний мед, хоч і просиділа на чарунці стільника від заходу до сходу сонця. Колись ця робота давала їй радість, оновлювала й начеб народжувала її знову, сонлива змора вивершувалася хмільним, невситимим азартом нового польоту до квіток, бджола почувалася гідною того задуму природи, який у неї так великодушно, із безоглядною щедрістю вкладено. А тепер незграбні оцупки крил ледве опиралися на повітря, ними треба було молотити з усієї сили, щоби не заритися хоботком у землю, тому останні дні вона літала самотою в близьку гречку, яку обминав її рій, бо від поля било смертельним смородом дусту. Вона знала, що цю немічність завважать у рою, і бджоли-санітари виштовхнуть її з вулика. Коло замкнеться жорстоко, хоч і справедливо.

Дикий мак – її перша квітка в цьому не дуже пристосованому для бджіл світі, перша квітка, на яку вона

впала, сп'янівши од відчуття крил за спиною, буйної розкоші польоту і бджолиного буття. Невблаганний позов інстинкту підказав їй, що коли вже падати – то на квітку, а коли ще є можливість вибору – то на красиву квітку. Червоний мак підставив їй свої вогнисті долоні. Того найпершого дня вона повернулася без нектару, але її бджолина пам'ять розпочалася тихим, обережним і ледь прохолодним запахом дикого маку.

Зараз вона відчула його всім своїм досвідом, немічним тілом, пораненою передчуттям кінця пам'яттю.

Для того щоби саме цю жінку відрізнити від інших жінок, її називали Катериною, а щоб не плутали її з іншими Катеринами, було в неї прізвище Білокур.

Катерина пробудилася після сну, наче після тривалої, виснажливої хвороби, що сушить розум і вив'ялює серце, яка робить людину не старшою, а старішою: уже ніякі радощі неспроможні зцілити тебе – у кращому разі приставай на думку, що просто зробився мудрішим. Цей сон пройшов по ній потоптом, як орда степом. Після такого сну можна не дивуватися сивині на скронях.

Як і кожна дуже щаслива або дуже нещасна жінка, вона вірила в магічну силу прикмет, снів і віщих передчувань. Про це можна було б і не згадувати, якби Катерина не була надто щасливою й надто нещасною як на одну сільську жінку, котра з-під білої батистової хустинки дивилася у світ то такими несамовитими, то такими вселюблячими й усепоцненськими очима, що від зустрічі з нею дорослішали навіть діти, прокидалися серед ночі й довго пасли своїм поглядом далеку зорю

у вікні. Навіть богданівці, які живуть не на Загреблі, а на Гайдаївці, Тонконогівці чи Аршаві, іноді впізнавали Катерину зі статури, рясних разків намиста, упізнавали по довгих, тонких пальцях рук, по голосу чи по гаптованій блузі із широким білим, як лебедине крило на світанні, рукавом, бо обличчя її міняється залежно від виразу її очей. Тоді гайдаївчанка чи аршавка не раз крадькома озиралася їй услід і думала: «Чи то, бува, не Катря Білокуриха? Ні, либонь, не вона... Катря молодша від мене на три зими... Але ж спідниця Катрина, та й шкутильгання її. Еге, Катря. Та чого це вона без свого ціпка? Либонь, не Катря. А мо, й вона. Нема в кого поспитати. Хрестібо – Катерина Білокуриха, бо таки ж накульгує й на квітники біля хат видивляється, то, мать, я таки забудькувата стала. О, на́ тобі, свою хату я давно проминула. Мать, таки Катерина із Загреблі. Дівує й досі. А в мене, слава Богу, внучок “р” вимовляє й дульку вже встидається бабі при людях давати. Кому хочеш доведу, що то була Катря!»

Учора Катерина сиділа під розвількуватою грушею в саду на вишмуляному чотириногому стільчику, що весь час нагадує їй кумедне козеня (може, через те що стільчик принесла із собою коза, яку мама купили в Гната Овчарика; таки й принесла сама коза, бо стільчик для її доїння, як казав Гнат, «іде в комплекті з рогатою-бородатою», і коли чоловік збувся художини, що підривала його хазяйський авторитет, то вивів її за ворота із прив'язаним до спини стільчиком). Сиділа вона, спершись спиною до теплої порепаної кори старої грушки, по якій шпарко сновигали мурахи (деякі подовгу відпочивали на худих Катерининих плечах,

аби невдовзі чеберяти вище). Коза вже напаслася й тепер лише про господинине око вдавала, ніби покубує траву під парканом, демонструючи тим самим, що горня молока на день – то не її, козяча, вина, а гандж усього козячого роду.

Катерина вигривала на млявенькому передвечірньому сонечку свої застуджені ще у війну ноги й невідривно стежила, як цвіте соняшник під вікном. Квітування соняшника вона не лише любила, а й знала, а коли Катерина каже, що знає, то це можна тлумачити так: серед зими вона заплющить очі й побачить перед собою кожну жилочку на пелюстці, внутрішнє світло кольорів, тихе перетікання соку від кореня до молочної зернинки в густому стільнику соняшникового лица, крутого, басковитого вигину шиї, пругких м'язів кожного листка, відчує під пучками колючкуватий пушок стовбура та ніжний оксамит язичка пелюстки, який усім нам здається жовтим, а її око назбирує в цьому кольорі аж одинадцять відтінків.

Отож вона знала, як цвіте соняшник, але саме цей, що виріс перед вікном її хати, квітував лише для неї (навіщо ж вона тоді його весною посадила?), невідступно ходив за нею, зазирає у вічі, у вікно – врешті Катерина подумала, що й сама постійно стежить за святом його цвітіння. Поза тим: їй здалося, що соняшник повертає свою голову не за сонцем, а за нею. Це відкриття було таким приголомшливим, що вона перехопила погляд соняшника й не змогла (та й не хотіла) відвертатися від нього, аж поки він не одцвіте, не одшаленіє й не схилить упокорено свою важку, нашитовану тугими зернятками голову.

Тому й сиділа вона, як заворожена, під старою грушею, батистова хусточка сповзла на потилицю, рівний, широкий пробір ділив її пружне, смолянисте волосся навпіл, і в ньому навпроти передзахідного сонця тоскно бриніло кілька сивинок. Соняшник м'яко висвічував її обличчя, позначене слідами могутніх внутрішніх потрясінь, які можуть народитися лише в маленькій, невтомній грудочці матерії на ім'я людське серце, зрештою, вони її й зробили такою, як вона є, а іншою бути не хоче, бо надто пізно, бо хоч як крийся, а в її житті вже смеркає...

Усім єством відчула, що Петро підглядає за нею, бо давно навчилася відчувати його присутність. Гай-гай, наприкінці серпня буде рівно п'ятдесят літ Петрової безнадійної й безпросвітної любові, яка висить над нею, мов жорстока спокуса, на яку вона ніколи не піддається.

Знову він підглядає за нею, його очі перебігають по її тілі, як мурахи. Стенула плечима, поправила широку картату спідницю на колінах, стиха мовила, не озираючись:

– Ну чого ти, Петре?.. Поливав би краще свою капусту. Хирлява вона в тебе сегорік...

Коза одірвалася від паші (вона й чекала цієї нагоди, а може, зачула балачку про капусту, якої цьогоріч ще не куштувала), труснула визеленою в траві бородою, смачно форкнула, улякла на передні ноги (п'яточки колін також зазеленилися ще з весни) і лягла на бік, підставивши вим'я сонцю.

– Останній раз питаю, Катре...

– Якби ж то останній...

– А ти подивися в дзеркало – і побачиш: останній...

Вона болісно стрепенулася, відчула, як пронизливо заскімлило їй серце, тонкі, худорляві пальці загуляли на вишмультганій головці вишневого ціпка, краплини поту виступили на чолі й збігали на перенісся. Так він із нею ще не говорив ніколи. Умовляв усіяко, але щоб отак? Кепські твої, Катерино, справи, ой же ж які нікудишні.

– Краще б полив капусту. Твоя Одарка знову нарікатиме, що через мене нічого квасити на зиму.

– Нащо тобі моя Одарка? Ти про себе подумай... Уже на ладан дихаєш, а я тебе все ще люблю, як і колись. Останній раз тебе прошу: іди за мене, покину все своє добро Одарці й синові. Та й Одарка відпустить, як залишу їй хороми. Нажилася, а чого ти зазнала за свій вік? – Петро Сіроштан стояв із повними відрами на коромислі, притримував ношу обіруч і тому був схожий на розп'яття Петра Сіроштана із Богданівки. Він міг би йти по воду до ближньої криниці, але пішов до цієї, у березі, під вербою, бо стежка від неї веде попід Катеринин садок.

– Я маю те, чого хотіла, Петрусю, – не сказала, а майже простогнала Катерина і стиснула головку ціпка, аж хруснули пальці.

Коза стрельнула вухами на цей звук і одігнала гедзя з вимені.

– Пе-тре-ге-е! Де ти запропастився? Тебе лиш по смерть посилати, а не по воду, – гарикнула з капустяної грядки Одарка. – Присійбо, ялову Білокуруху знову вмовляє до шлюбу, – докинула вона тихше, однак щоби неодмінно почули ближні сусіди, які поралися на своїх грядках.

– То вже неси воду, Петре. Неси, – Катря поправила хустину, зачекала, поки Петро зникне за деревами, розтерла засиджені ноги й повільно, налягаючи на ціпок, пішла до хати – час лаштувати вечерю для хворої матері.

А вночі їй приснився той проклятуций сон, що зграсував її душу.

..Вона знову народжувала дитину. Солодкий біль термосив її молоде, квітуче лоно, розколював тіло на друзки, шмагав її блискавицями, які не спалювали, а свавільно вимолоджували жіноче єство. Вся вона хвильно боліла, розморено терпла й ціпеніла від чекання, прикусивши нижню губу, аж проступила капинова крапелька. Вона лежала на чорній ріллі, і та висмоктувала жар із її тіла, від цього тепла в ріллі простало жито, на очах витягувалося в стрілку й викидало колосок, що нагинався й лоскотав її чоло.

А потім рілля перетворилася на ярмарковий майдан, твердий, залізний майдан, із утоптаними накривками від пляшок, слідами копит і коліс. Довкола неї збиралися люди, Одарка Сіроштан спльовувала соняшникове лушпиння, тицяла на Катерину пальцем із твердим горбатим нігтем і реготала:

– Бачили? Вона хоче народити! Від Святого Духа? Чи від пилку дикого маку? У неї ж утроба негодяща. Ичте, надумала розродитися! Це тобі не квіточки змальовувати!

Але Петро підскочив до своєї Одарки і грубою долонею затулив їй рота, однак крізь його вузлуваті пальці все одно пролазили маленькі розлючені гадючки. Одарка розпанахала кохту на своїх грудях і показувала людям білий, сахкий живіт, в якому виносила сина.

– Не грішила б ти, Дарочко. Чим Катерина завинила перед тобою? Навіть Петра тобі оддала. Катря в нас така стражденна, аж свята. Одвернулися б краще, хай народить, – вступилася Марія Добродійка й випустила з рукава куфайки зграю голубів, які притьмом заходилися затуляти крилами очі головам, що юрмилися довкола.

До Катерини підійшов соняшник, нагнувся й закрив її наготу, вологими пелюстками остудив її спечені уста.

А їй раптом стає байдуже до людського юрмовиська, біль розпанахує тіло, трощить її сором, здається, вона вже й сама не існує, перейшла у своє життя, яке зараз пронизливо залементує, хапне повітря, пожадливо почне пити його і кричати від радості. Уже ніщо не зупинить її, хоч би довелося й померти на оцьому крем'яному майдані, де й спориш не росте – лише накривки від пляшок, недокурки та клапті зужитого паперу.

Підійшла до неї тиха річечка Супій, умила гаряче Катеринине обличчя, напоїла і знову повернулася у своє русло.

– Я ж казала, що вона дупляста! Якщо народить – я помру! І не шкодуватиму. Не здатна вона народити! – знову вигукує Одарка, вирвавшись із Петрових рук.

– Тьотю Катерино, ви не бійтеся, воно не дуже болить. Це – як зуба вирвати, а потім легко-легко, аж співати хочеться, – запопадливо радить її племінниця Галя, яка дев'ять місяців тому вийшла заміж і позавчора сама стала матір'ю. – Зате потім так легесенько на серці, що знову хочеться дитинки...

З Дніпра, з Чернечої гори ішов вітер і приніс їй знайомі слова:

«Катерино, серце моє, лишенько з тобою...»

Хотіла всміхнутися, але не змогла, бо на неї напав новий приступ болю, і вона заметалася по землі, заскреготіла зубами й заплакала.

Покійний тато шмагають гарапником змилених колгоспних коней, простоволосі летять із-під Пириятина, у воза зламалося заднє колесо, але вони того не бачать – везуть навершену хуру новеньких колисок, гублять їх по дорозі й регочуть, аж сльози в очах. Із колисок витрушуються пелюстки дикого червоного маку, а позаду чвалом біжить їхня коза, трясє зеленою бородою й визбирує маків цвіт...

Який же біль гаспидський! А зрікатися його нема снаги, бо всі ми народжені з цього болю, і він буде з нами завжди.

– Маріє, Марієчко-о, поможи мені народити, – проквилела Катерина й ухопилася руками за живіт.

Добродійка вклякнула біля неї на коліна, втерла очі краєчком хустини, добула в кишені якесь насіння й посипала ним Катрю.

– Терпи, серце моє, терпи, я тобі в цьому не можу допомогти. Се зілля тобі жар зніма. Пам'ятаю лише, що надиматися треба. Не соромся, народжуй...

Нові перейми розпанахали їй тіло, загойдався велетенський майдан під нею, покотилися в різні боки вози, побігли за возами випряжені коні, побігли люди, і віхола червоних макових пелюсток заступила небо.

Катря закричала, забилася в пекельній пропасниці, відчула, як роздвоюється на себе (зовсім іншу, ніж була досі) і на маленьке рожеве дитя – точнісінько таке, як на її картині «Щастя»: з блакитними пророчими очи-

ма, з виткими кучериками, лежить воно на трояндах і барвінку, зазирають йому в очі соняшники й лелеки.

Райське полегшення зійшло на її лоно, хисткий туманець уповив її медовою зморою, почав обережно вколисувати.

– Маріє, – прошелестіла вона спеченими губами, – покажи, хоч на краєчок ока покажи мені моє дитя...

– А де ж воно?

Танцює Одарка серед майдану, гамселить кирзовими чобітьми в суху землю й приспівує:

– Ой вип'ю я раз і два, Катря – дівка ялова. Дам лиха закаблукам, закаблукам лиха дам!

– Віддайте мою дитину-у-у! Я ж нічого не винна! Віддайте!

Від власного крику, болю й сорому вона прокинулася.

Мокра від сліз подушка пекла їй щоку, збита ковдра валялася на підлозі, судома звела хворі ноги, і вона не відчувала їх. Соняшник із місяцем зазирали в причілкеве вікно, недомальований старий пенз з її картини «Все йде, все минає...» шкірив свої старі, підгнилі зуби і скидався на потворне страховисько, навіть надколена тріска, в яку вона вклала стільки замилювання й лагідної вигадки, зараз була схожа на покалічену, безпалу руку химери, що тягнеться до неї.

Настінний годинник настирливо вимолочував із ночі хвилини.

Катерина лежала така знищена, самотня, що навіть не мала сили збагнути, чи жива вона, чи, може, кволим корінчиком свідомості зачепилася за цей світ і повисла, байдуже очікуючи, що й він зараз обірветься.

Покашлювали мама в кімнаті через сіни, прокльовували ніч молоді загреблянські півні, яким змалечку поталанило уникнути пазурів Сіроштанового kota, котрий минулої зими приволік на Петрове подвір'я навіть зайця, хоч морда його не загоїлася й досі.

Сон ще жив у ній зі всіма його жорстокими подробицями, вона чула голоси, бачила людські обличчя, переживала свій сором і холодну примарність пережитого, стояли перед очима заповорошені Одарчині кирзаки, тато гнали коней, запряжених у воза, степом, і зламане колесо глибоко орало землю, довго розгойдувалися погублені колиски, з яких витрушувалися пелюстки дикого маку...

Удосвіта її покликали мама:

– Катре, що там із тобою? Чом не встаєш? Подай-но мені води холодненької. І де смерть моя віється? Чим я їй така нелюба, що Василя підкосила, а мене, як корча, обминає своєю косою?..

Мати говорили про свою смерть, як про близьку подругу чи родичку, котра наобіцялася прийти на гостину й забула, фітькаючись по чужих хатах. Не раз уже чула таке від матері, одначе звикнути не може, щоразу здригається, як від опіку, затуляє руками вуха, наслухає лякливі удари свого серця, дві зморшки, що дугами окреслюють рот, збігають аж на підборіддя.

Зараз мамина балачка про смерть несподівано нагадала Катерині, що і мама, і вона сама – живі. Отож треба вставати, доїти козу, капарити сніданок і – жити. Жити! Жи-ти! Це – і порятунок, і виправдання.

Поралася в хаті, але не могла збутися осоружного, клейкого відчуття, що за нею й досі стежить здвиг

люду на базарному майдані, хапливо озиралася, мела віником давно вже підметену підлогу, притрусила яєчно цукром замість солі, перекинула глечика з козячим молоком і ледве не впала, посковзнувшись на молочній калюжці. Лихий сон і досі глумився з її душі, що занишкла й змаліла в грудях, як макове зерня, – навіть на яготинському рентгені не відшукаєш.

Запах дикого маку підійшов під її поріг, посидів на теплій, вичовганій на один бік підкові (видно, кінь був кульгавий, тому й дочасно загубив ту підкову на лузі, де знайшла її Катерина, як зараз пам'ятає, у перший вівторок після війни, коли наступила на кругляк заліза босою ногою й заціпеніла, чекаючи вибуху, вогню й болю, а ввечері тато зашпорталися за прибиту на порозі іржаву підківчину), пошукав шпаринки у дверях, попахнув козі, що вичухувала шию об вишневий стовбур, шаснув біля її теплих слизьких ніздрів, захмелив дурну козячу голову й притьмом прослизнув у хату крізь отвір для горбатого дротяного ключа, що давно вже не був у вжитку – відтоді, як стара Якилина не може дійти навіть до воріт, у дучці для ключа якийсь павучок розкинув свої шовкові снасті.

Кімнатні двері були саме відчинені, і Катерина враз відчула – пахне цвітом дикого маку. Дуже дикого. Лише дуже дикий мак може так несамовито пахнути, перемагаючи дух смаженої цибулі в хаті.

Вона згадала, що дикий мак квітує на пригірку Гетьманського урочища. Там пульсує мілке (утім, ніхто не пам'ятає, щоби воно пересохло навіть у найпосушливіший рік) джерело, яке здавна прозвали Сльозою Чураївни, хоч воно більше схоже на засльозене кінське око,

та стримить поросла ковилою чиясь забута (покійні тато твердили, що козацька) могила. У минулому столітті в тому урочищі був панський хутір, але грім спалив хату. Її потім двічі відбудовувала одноока ворожитка Федора, та грім знову й знову батожив це місце, поки не випік навіть коріння грушевого саду. Перед війною там ставали на постій мандрівні циганські табори, які одного літа, відремонтувавши плуги й борони, випорожнили колгоспну касу загреблянського колгоспу, бо так обкрутили напівписьменного голову, що треба було віддавати навіть річне лоша із зірочкою на лобі (правда, цигани таки загавилися, і лоша втекло в Богданівку аж із Райківщини).

По війні найбільш самовпевнені парубки прогулювалися зі своїми дівчатами до того урочища, в якому хіба що забіяки призначали кулачний бій (тато часто, коли пасли там колгоспну отару, приносили різні гудзики, вирвані з тканиною, і скидали трофеї в стару каструльку, до якої мали доступ чи не всі сусіди), а тепер там нипають сліпі кроти, свищуть ховрахи та буяє дурне, загонисте поліняччя, бо на колгоспний літній курник, який минулого літа вивезли на вигул, нагло впав грім, і підсмажених (хоч і не обскубаних і не випатраних) курей видавали в коморі за безцінь.

Катерина покрадьки винесла з кімнати дерев'яну триногу. Мусила робити це тайкома, бо її малювання й досі наводило маму на такий безпросвітний смуток, що стара Якилина заходилася вулканічним кашлем і одверталася обличчям до стіни, обклеєної сірою, як солдатська шинеля, шпалерою. Вона й досі переконана, що дочку наврочено цим чаклунським ремеслом,

яке понівечило жіноче щастя дочки, перекапустило її життя, виснажило її серце, бо де ж таке видано, щоб із дівки – одразу стати згорбленою бабою?

– Мамо, я поведу козу пасти в берег.

Якилина байдуже махнула рукою, наче одігнала від себе доччину неправду, бо хіба великого розуму треба, щоби здогадатися: знову найшов туманяка на дочку – малюватиме увесьденички, коза принесе гірке молоко, а Катря повернеться вхорканою, як із току, від молотарки, буде невпізнанно балакучою, ходитиме без ціпка й намугикуватиме: «Чи ж я в лузі не калина була?..»

Катря давно не боялася матері, але їй ніяк не збулася своєї звички – малювати тайкома від інших, боятися стороннього погляду, наче її заскочено на чомусь беззастережно страмному (заїжджому фотографу з Києва лиш випадково вдалося сфотографувати її біля картини в саду – і то коли малювання сохло, а вона взяла пошарпаного пензля, щоби написати в самому низу правого куточка: «Малювала з натури Катерина Білокур»). Колись треба було ховатися від батька й матері, від пришелепуватого бригадира, якого завжди супроводжував (навіть значно випереджав) горілчаний перегар і запах зіпрілої шкіри кінського сідла, бо одна справа, коли жінка спішить із поля додому, щоби згаламагати начасничений борщ, випрати чоловікові й дітям шмаття, упорати город і дворище, а зовсім інша – квецяти щіткою по полотні, щоби потім тим полотном у рамці зачиняти курник. Треба було ховатися від нерозуміючого, а то й заздлого ока (заздлого після того, коли до неї почали їздити знамениті люди з Полтави й Києва, коли про неї почали писати столич-

ні газети, а тієї весни її малюнки взяли, аби показати навіть у Парижі) загреблянських вуличан – Катерина не стямилася, коли ця утаємниченість стала часткою її ества. Скільки разів запрошують приїхати до Будинку творчості художників, надають безплатні путівки – вона гречно відмовляється, вишукуючи різні причини, і все через те, що не зможе навіть узяти пензля в руки, якщо поруч ходитимуть художники або якщо вони житимуть через стіну. Цей свій гандж вона знає, соромиться його, як устидлива селянка своєї наготи, але силувати себе на інший лад уже не здатна.

Квола бджола втрапила в задушливий шлейф нафтового диму, що валував із гайка (трактористи палили квача, умоченого в солярку, і важкий дим слався над буряковиськом якраз на рівні польоту бджоли зі стертими крилами), задихнулася й бокаса впала на цупкий прохолодний буряковий лист, що смаковито потягувався після короткої липневої ночі. Тут, при землі, дихати стало вільніше, бо димище йшло горою, побризкуючи теплою сажею, незграбно клубочилося й неохоче линяло, змішуючись із лоскітливим молозивом дня.

Вона знала, що треба перечекати, перетерпіти, забути про все, щоби зберегти силу, забути про себе, аби тільки зберегти себе, не думати про поразку, коли є хоч далекий відблиск надії, коли тобі й отут, під чорним крилом смердючого диму, тривожно пахне диким маком. Треба перечекати і ще раз вижити. Може, востаннє.

Вона розслабилася до решти і стала засинати під пах дикого маку з Гетьманського урочища.

Біля болота Катерина роззулася, сховала туфлі в душло пазухатої верби, що двічі вже своїми коріннями перегороджувала горловину криниці, пішла навпростець, через густо заткані мохом та осокою мочарі, бо знала, що вона цього літа стала такою легенькою – найтонша крига не проламається, а заросле багно не засмокче її вутлого тіла.

Пабло завзято гатив кулаками глину, ганяв погаслу сигарету з кінця в кінець свого широко розрізаного рота, рудий чотириокий псисько (над бурштиновими бульбашками його очей з такою точною, аж банальною, симетричністю розташувалися дві чорні цятки, і Пабло завжди здавалося, що собака стежить за ним чотирма вирлами одразу) супроводжував поглядом кожен його рух. Глина ставала дедалі податливішою, пріла, укривалася дрібною росою, але Пабло молотив і молотив її кулаками, наче силкувався до решти зламати її норів, вигнати дух непокори й зачаєної сваволі природи з цього шматка матерії. Він боявся, що глина не віддасть свого ества його рукам, що вона лише прикидається покірною, а потім викине такого коника – не отямишся. Він любив глину за її постійний спротив, за її чортівську підступність, любив тому, що перемога над глиною – це була водночас і перемога над самим собою. А може, і тому, що десь у надрах його людської свідомості жила (не захарастили її тотальні катаклізми норовистого двадцятого століття) біблійська віра в усемогутність глини, випробувана ще Адамом, який не розбився, не розпорошився лише через те, що переїшов крізь випробування вогнем. Піт скрапував із кін-

ця його масивного, як ручка біля дверей іспанського посольства в Парижі, носа (так він і сам його іменував, за жартом маскуючи свою одвічну ностальгію за Іспанією), краплини непомітно зісковзували в глиняне місиво, і рудий, наче викарбуваний із бронзи, начищений пастою й покритий банальним лаком, письсько ловив оком кожну краплину, мимоволі ворущачи язиком, ніби злизуючи їх.

Париж стояв по горло в теплій літній мряці, облизні хмар вертілися на гостряку Ейфелевої вежі, як метелики на шпильках, кам'яні химери на Соборі Паризької Богоматері підставляли під дощ запорошені обличчя, мокрими батіжками дощ підганяв Сену, щоби текла швидше від витоків до гирла, однак її важко вивести з рівноваги – від уїдливих ударів на її тілі вискакували лишень піняві бульбашки.

Монотонно вуркотіла вода в ринвах, шипіли колеса на мокрій асфальтівці, наче забуте кимсь молоко збігало на гарячу плиту. Важка, вичовгана в ліктях вельветова куртка Пабло просякла вологою опарою, стала ще важчою, йому хотілося вилізти з неї, як із мушлі, що стала тісною й осоружною, але руки були зайняті, він боявся хоч на мить полишити глину, бо вона отямиться, відчує, що втомився чи зневірився, – і все треба буде починати спочатку (навіть глибше, ніж від самого початку), у ній могутньо поновляться зв'язки, атоми зберуться у свої первісні рої, праматеринські сполуки із неприборканим норовом. Він знав, що полишати її не можна, як розгарячену жінку, котра не вгамувала тобою ж пробуджених пристрастей, бо вона таки помститься тобі або ж назавжди знена-

видить. Чув, як глина перетікає між його пальцями, як гарячковоито виходить із неї дикий дурман, та не вірив її повній упокореності – надто лащиться вона, надто вдає із себе розморену й безвільну, а йому доконче треба, щоби вона була ніяка, знищена, безформна: лише тоді можна нав'язати їй свою волю, подарувати їй нову, досконалішу форму існування, яку оближе вогонь, як корова облизує своє новонароджене теля в теплій стайні під місяцем.

Катерина припнула козу до пакола, відпочила, присівши на соковиту, вже обігріту ранковим сонцем мураву, де-не-де всіяну чорними гостряками кротячих кучугур, жовтими спалахами звіробою, єхиднобіло усміхалася чемериця, скнаристо перераховував свої шелестливі, як нові червінці, листки самосил, у видолинку медово-молочно кипіла ромашка. Тінь усеплодючої літньої щедрості лежала на зеленому чолі планети, що намотувала на себе шовкову пряжу дня, мов шовкопряд.

Катерина роззирнулася, чи немає кого поблизу (якби був – уже давно відчула б!): хазяйновито походжав бусол по мочарах, як бригадир із цибатою кроківкою, що намірює сінокіс, одначе так розважливо намірює, мов то ділянка його дружини, тещі чи коханки; за лісосмугою вовтузився трактор на буряковому лані, торохкотіла на шляху підвода, у шлейфі куряви іноді проглядалося біле лоша, що бігло за возом; біля кринички Сльоза Чураївни гзилися горобці, як командировані електрики біля чайної увечері; скубла траву зеленоборода коза; і степ лежав на всі чотири сторо-

ни світу – зелений і сильний степ, що вигойдав на собі цей голосистий, щедрий народ із буйною, іноді аж химерною уявою про красу, споглядання якої за багато століть зробили його помірковано-розважливим і сентиментальним.

Урагани орд перекочували цей народ, як перекочує море могутні валуни, але він не перетворився на перекотиполе, а запустив своє коріння в цю відчайдушно добру землю аж до гарячих нутрощів планети – родить його поле, і сміються його діти. Отже, на цій землі – усе гаразд.

На Катеринине серце зійшла така чиста просвітленість, за одну-єдину мить якої можна віддати змолочену скирту літ чи навіть покласти свою неспокійну голову; дехто й цілісіньке життя відтюгукає, а не знає, що людина може бути ось такою, відчувати себе не результатом з'їденого хліба, сала й борщу, а радісно вистражданим підсумком усього того, що прожили її предки, і заспівом до того, що проживуть її нащадки.

Босими потрісканими ногами, що враз перестали судомити в колінах, вона відчувала теплу матеріальність своєї літньої землі, яку орала й засівала, жала та обшаровувала важкою щербатою сапою, яку місила босими ногами й неоковирними кирзачками, яку любила, проклинала й знову любила, бо іншого вибору в неї не було (ніколи й гадки не мала, що він може бути, адже не мала в тому потреби), якій не зраджувала й тому не знала зради навзаєм. Із цієї землі вона місила в'язки заміси на толоках чи не всіх загреблянських хат, у цій землі викопано могилу для її батька (вона лячно обминула думку, що помре й сама, обійшла її зоддале-

ки, як всепоглинальну трясовину), з цієї землі ростуть її квіти й вона сама, ця земля тримає Богданівку та мільйони їй подібних, Яготин і Київ (нічого схожого на Київ на землі немає й бути не може – вона казала про це Павлові Тичині, а вони усміхалися й запитували, чи не твердо їй сидіти в м'якому, як літня хмара, кріслі, і знову усміхалися), тримає на собі ріки, дороги та гори. Навіть птахи без неї почувуються безпомічними, а що вже казати про людей?

Катря народилася жінкою, здатною любити (глибокий той інстинкт перейшов згодом у її свідомість, і тому вона була спроможна любити самовіддано, довго й незрадливо, страждати й раювати від свого почуття), але склалося так (ой, як же полиново воно ісклалося – від самої думки крижаніє душа!), що всі її пристрасті залишилися незужитими, не зазнавши чоловічої й дитячої ласки, вона не озлилася, бо в неї була оця земля, яку можна любити досхочу, до знемоги й очманіння, самозгоряючи в бурхливій пристрасті, знаходячи нікому не помітні й не зрозумілі відтінки та постійне оновлення в завороженій сталості свого почуття.

Це весь час живило її душу й виправдовувало її дні та ночі під благословенним сонцем, яке знаходить у собі снагу не лише світити, а й гріти. Якби Катерину зрадила й ця любов, а точніше – якби вона зреклася й цієї любові, людство стало б свідком однієї з найбільших трагедій.

На маленькому, розчепіркуватому дзиглику вона сиділа біля тоненької стеблинки дикого маку, у прозорій чашечці якого вирував червоний голос землі. Катерина ще не знала, для чого знадобиться їй цей пре-

дикий мак, у якій картині він зацвіте, який сюжет він осяє своїм невмирущим вогнем, але передчувала, що знадобиться він неодмінно і його треба намалювати, бо інакше він приходитиме в її сни знову й знову, пахнутиме їй з ранку до вечора.

Зараз він говорив їй своїм запахом: бачиш, я цвіту – і тому мені добре, і тому я щасливий, що знову в Богданівці літо, що немає лихих вітрів та граду, що гріє сонце, синіє небо, літають птиці, і мені досить цього для щастя. Я хочу, щоб і тобі було зі мною добре. Нічого не вимагаю від тебе, жінко, лише дивися на мене, позаяк коли немає для кого цвісти – здичавіти можна ще більше й умерти. Дивися на мене скільки хочеш, бо сьогодні, при заході сонця, я опаду...

Коли Катерина змалювала червоні пелюстки маку – над її головою кволо загула бджола. Жінка ледь помітно водила голчастим пензликом (їх вона здавна майструє сама з вишневої гілочки, бляхи від консервної банки та тхорячого чи ховрашкового волосу), затаювала подих із кожним порухом зап'ястя, уся ніби перетворилася на пильний зір – і тому не почувла, як бджола сіла на її руку, відпочила, а потім по ковзкій вишневій гілочці переповзла на полотно.

Тепер Катерина її побачила, і рука її завмерла, щоби випадково не струсити бджолу на землю.

– Куди це ти, дурненька, повзеш? Он же мак поруч. Гарненько тримайся, а я тебе перенесу на пелюстки. Гречки цвітуть, соняшники зваблюють тебе, квіти аж навшпиньки стають, так квітують, а ти на сухий вишневий патичок сідаєш. Може, яку новину мені принесла від квіток?

Вона довго зводилася на засиджені ноги, перенесла бджолу на мак, постежила, як та ворухиться, чеберяє крильцями й соває хоботком по денцю макової чашечки.

Коза одірвалася від паші, прогнулася в хребті, незграбно закинула голову й закопиленим гостряком рога чухала запалий бік, це, однак, не заважало їй стежити за хазяйкою та гріти своє око на пахкому вогникові дикого маку. Катерина знову присіла на стільчик, розмішала цяточку фарби на уламку скла, а коли звела погляд на полотно – бджола вже сиділа на змальованій нею квітці й так запопадливо длубалася в пелюстках, наче й справді знайшла там для себе солодкий споживок.

– Чи ж ти божевільне? – скрушно і здивовано поспитала Катерина. – Чи горечко прилучилося з тобою? Чи погібелі шукаєш на свою медову голову? Ой і затужать же квітки за тобою...

Вона підставила бджолі сухий пензель, але та пронизливо дзиґоніла, оголювала своє жало, відповзала від рятівних волосинок, залишала по собі червоні крапки слідів. «Світ надто великий, аби звертати увагу на смерть бджоли, яка переплутала живий мак із його намальованою подобою. А хіба в ньому, у цьому превеликому світі, щось міняється, коли помирає людина – його найдосконаліший витвір? Хтось затужить, хтось заламає руки чи вдариться головою в домовину, здригнеться чиясь серце, хтось іще більше посамотнішає, але десь закричить новонароджене дитя – і все повернеться на своє одвічне коло. Ти ж це давно знаєш, Катерино. Ти дійшла до цього своїм власним

розумом. Та що більше в цьому переконаєшся, то не-наситніше тобі хочеться жити. Жити, щоби малювати! Інших радостей тобі вже не знати. Може, тому ця єдина – така неймовірно велика та невідступна. Жити, щоби малювати, бо лише малювання дає тобі відчуття самого життя.

Стривай, стривай... Бджола сіла на мою квітку лише тому, що переплутала її зі справжньою, живою. Колись би я вважала, що це – добре, бо домоглася схожості з природою. Леле! Як я й досі погано малюю. Справжній, живий мак на пригірку Гетьманського урочища потішить людське око більше, ніж моє квецяння на полотні... Знаєш ти про це, Катерино, а даєш собі попуст!»

Вона рвучко звелася на ноги, так рвучко, що біль не встиг озватися в колінах, узяла пальцями бджолу, перенесла її на живу маковину, вмочила товстий пензель у землянисту фарбу й рішуче перекреслила намальоване, а потім довго, дбайливо ховала червоні пелюстки під шаром попелясто-чорної фарби. Та червоне поставало, наче кровоточило з-під землі, бунтувало в сірому, і Катерина зняла рамку з полотном із дерев'яної триноги, кинула її на землю.

Відв'язала козу, прогнала додому, а сама довго пила воду з кринички Сльоза Чураївни.

Із дна, із самого джерела, на неї пильно дивилася сумна, вистраждана жінка. Трагічно складені губи її говорили: і навіщо воно тобі здалося? Подивися, на кого ти стала схожа, – мучениці на іконах куди веселіші від тебе. У п'ятдесят сім років тебе приймають за стару бабу, вимучену дітьми, онуками й правнуками.

Ти стара, знищена, щось устигла намалювати – дай собі чисту годину, доживи у спокої оцих кілька літ, які тобі ще суджено, бо хвороба не відступиться, хоч би як ти її дурила. Вийди заміж за Петра – буде кому поховати тебе...

Катерина несамовито сколотила рукою воду, і лукава жінка-нашіптувальниця зникла з її очей.